

Voorwoord

Afgaande op de huidige demografische prognoses zal de Nederlandse bevolking in de komende decennia nog maar mondjesmaat toenemen. Door vergrijzing, ontgroening en de relatieve en absolute groei van allochtone groepen verandert de samenstelling van de bevolking echter drastisch. Dit vooruitzicht is in tal van publicaties in de afgelopen tijd zowel aanleiding geweest voor noodklokscenario's als voor meer relativiserende en soms zelfs optimistische beschouwingen. In de zorgelijke analyses overheersen kwesties als de afname van de potentiële beroepsbevolking, de grote druk op de zorgsector en het maatschappelijke voorzieningenniveau en groeiende segregatie en economische en politieke tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen. Anderen zien juist kansen voor integratie en emancipatie van achterstandsgroepen. Weer anderen wijzen erop dat de mondiale tendens van dalende geboortecijfers uitmondend in stabilisatie en op den duur misschien een daling van de wereldbevolking de druk op natuurlijke bronnen zal verlichten en een zegen is voor het milieu en alle niet-menselijke diersoorten.

Het simpelweg extrapoleren van statistieken naar de toekomst houdt geen rekening met de maatschappelijke dynamiek, technische en wetenschappelijke vooruitgang, milieu- en klimaatveranderingen en – last but not least – de keuzen die burgers, bedrijven en regeringen zelf maken onder invloed van veranderende omstandigheden.

De oudere van 2035 zal ongetwijfeld een 'andere' oudere zijn dan die van 2006. Dat neemt niet weg dat de uitkomsten van dergelijke extrapolaties soms ronduit onthutsend zijn. Denk bijvoorbeeld aan de voorspelling dat er in 2040 op 100 (potentiële) werkers 86 mensen zullen zijn die niet werken. Of kijk naar de grote aantallen (allochtone) jongeren die momenteel de school voortijdig, zonder diploma, verlaten en wat dat kan betekenen voor de toekomst. In die zin onderstrepen demografische prognoses en de gevolgtrekkingen daaruit de urgentie van hedendaagse oplossingen voor huidige en toekomstige problemen. Het is te hopen dat ze dankzij die alarmfunctie 'self denying prophecies' zullen blijken te zijn.

De demografische veranderingen zullen ook hun weerslag hebben op het justitiële beleidsterrein. Deze maand wijdde het WODC in samenwerking met het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (Nidi) een congres aan het thema *Veranderingen in*

bevolkingssamenstelling, levensloop en criminaliteit: gevolgen voor Justitie. Daarbij was er speciale aandacht voor de relatie tussen gezins- en familiestructuren en crimineel gedrag. Ook de gevolgen die een veranderende bevolkingssamenstelling zullen hebben voor het werk en de capaciteit van justitiële instellingen, zoals gevangenissen en forensisch-psychiatrische klinieken, kwamen uitgebreid aan de orde. Typische justitieonderwerpen als criminaliteit en slachtofferschap worden in dit themanummer van *Justitiële verkenningen* behandeld tegen de achtergrond van de bredere maatschappelijke context waarin het toekomstige justitiële beleid zal moeten worden geformuleerd. Daarbij is er ook aandacht voor de fundamentele vraag naar de oorzaken van de dalende geboortecijfers en de mogelijke krimp van de wereldbevolking tegen het eind van deze eeuw.

Het openingsartikel van Garssen geeft een overzicht van de veranderingen die de Nederlandse bevolking de komende decennia qua samenstelling zal doormaken en verklaart deze uit betrekkelijk recente historische ontwikkelingen. Zo is de vergrijzing vooral een gevolg van de drastische vermindering van de vruchtbaarheid sinds de jaren zestig van de vorige eeuw en niet zozeer van de gestegen gemiddelde levensduur. Voorts kan het toenemende aantal inwoners van buitenlandse afkomst worden gezien als een echo van het in de jaren zeventig ingezette immigratiebeleid. Op dit moment bestaat de langzame groei van de Nederlandse bevolking vooral uit immigranten van de eerste en tweede generatie. Zij zijn oververtegenwoordigd in de grote steden, waar ze nu ongeveer de helft van de schoolgaande jeugd vormen.

Vervolgens is er aandacht voor de mogelijke gevolgen van de vergrijzing voor het sociaal-culturele klimaat van Nederland over pakweg dertig jaar. Latten en Verschuren stellen dat vergrijzing mogelijk leidt tot groeiende angst en onveiligheidsgevoelens en tot meer sociale afzondering. Veel meer mensen zullen weinig of geen broers of zussen hebben en weinig of geen kinderen. Dit bevordert (een gevoel van) kwetsbaarheid. Paradoxaal lijkt overigens dat de groeiende onveiligheidsgevoelens zich zouden kunnen voordoen in een samenleving waar het risico slachtoffer te worden van een misdrijf lager is dan op dit moment. Een ander aspect van kwetsbaarheid is een laag inkomen. Er zijn veel aanwijzingen dat de inkomensongelijkheid zal toenemen, vooral tussen huishoudens die voorheen twee inkomens genoten enerzijds en weduwen en niet-westerse huishoudens anderzijds. Factoren die daarbij een rol spelen

zijn (verschillen in) emancipatie, immigratie, de slechts gedeeltelijke AOW-aanspraken van veel allochtonen en de stijgende ongelijkheid in zowel kapitaalverdeling als particuliere pensioenaanspraken. De toenemende leeftijdgerelateerde onveiligheidsgevoelens en de generatiegerelateerde financiële ongelijkheid kunnen leiden tot meer segregatie. Huidige beleidswijzigingen zoals liberalisering van de huizenmarkt en grotere verschillen in inkomen en levensstijlen zouden deze segregatietendensen verder kunnen versterken. Waarom deze toenemende segregatie een probleem zou kunnen vormen, wordt uitgelegd in de bijdrage van Kruisbergen en Croes. Zij bespreken de sociaal-economische consequenties van vergrijzing voor wat betreft hun mogelijk effect op intergenerationele en interetnische solidariteit. Met de kosten van vergrijzing kan op verschillende manieren worden omgegaan. De effecten van die verschillende opties op de generaties en de inkomensgroepen worden besproken. De auteurs wijzen erop dat deze gevolgen voor verschillende bevolkingsgroepen anders uitpakken gezien de waarschijnlijk voortdurende relatieve afhankelijkheid van allochtone Nederlanders van uitkeringen en laagbetaalde banen, vooral als gevolg van achterblijvende onderwijsprestaties. De auteurs menen dat deze ontwikkelingen de solidariteit tussen generaties en bevolkingsgroepen kunnen ondergraven, vooral wanneer noodzakelijke maatregelen worden uitgesteld en op den duur onderwerp worden van een politiek debat waarbij bevolkingsgroepen tegenover elkaar komen te staan. Dat slechte sociaal-economische posities samenhangen met de kans op het vertonen van crimineel gedrag is duidelijk. Dat geldt ook voor de factor leeftijd. Bijl, Blom, Oudhof en Bakker werken daarom in hun bijdrage de volgende vragen uit: wat is het absolute en relatieve aantal verdachten onder bevolkingsgroepen van Nederlandse en buitenlandse origine? Hoe kunnen verdachten worden gerelateerd aan demografische en sociaal-economische kenmerken van deze bevolkingsgroepen? Zullen de demografische ontwikkelingen van invloed zijn op de criminaliteitscijfers? De oververtegenwoordiging van allochtonen onder verdachten van criminaliteit kan volgens de auteurs voor de helft worden verklaard door verschillen in leeftijd en sekse. Door bovendien rekening te houden met sociaal-economische kenmerken 'verdwijnt' ook nog een aanzienlijk deel van het geconstateerde verschil. De conclusie dat immigranten vaker van misdrijven worden verdacht verandert daardoor niet, maar wel wordt duidelijk dat dit gegeven met andere factoren verband

houdt. De tweede generatie niet-westerse immigranten doet het momenteel relatief slecht, in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht. Demografische ontwikkelingen kunnen zowel een drukkend als een opwaarts effect hebben op het aantal misdrijven tot circa 2030. Een opwaarts effect lijkt te verwachten als gevolg van de stijging van het aantal niet-westerse immigranten in de leeftijd van 15 tot 30 jaar – de meest relevante risicogroep als het gaat om criminaliteit. De vooronderstelling is dan dat de hoge criminaliteitscijfers in deze groep niet afnemen. Het groeiende aandeel ouderen in de bevolking heeft een drukkend effect op het criminaliteitsniveau.

We besluiten het themagedeelte met een bijdrage van de demografen Lesthaeghe en Surkyn. Zij bekijken de demografische ontwikkelingen in historisch verband en in Europees en mondiaal perspectief. Daarbij focussen zij op de mogelijke oorzaken van vergroening en vergrijzing: veranderingen in samenlevingsvormen en veranderingen in waardepatronen. De auteurs beschrijven de kenmerken van de Eerste en de Tweede Demografische Transitie (TDT). Ze laten zien dat de macrodemografische kenmerken van de TDT zich snel overal in Europa verspreiden tot in het oosten van het Middellandse Zeegebied. Zij achten het waarschijnlijk dat de TDT zich verder zal verspreiden naar alle landen met een kapitalistische markteconomie waar het belang van het individu voorop staat en waar aan (niet-primaire) behoeften van een hogere orde meer en meer belang wordt gehecht.

M.T. Croes

M.P.C. Scheepmaker